

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено основні існуючі тенденції інноваційно-інвестиційного оснащення матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Підкреслено, що підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств практично неможливе без введення інновацій та інвестицій у матеріально-технічну базу. Збільшення оснащеності сільського господарства основними виробничими засобами до економічно обґрунтованого рівня, удосконалення їх видового складу і структури дозволять

© М. Г. Михайлов

*Науковий консультант – д.е.н. О. В. Захарчук

обновляти і модернізувати матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств із врахуванням досягнень науково-технічного прогресу, прискорити вирішення важливих завдань щодо подальшої інтенсифікації виробництва, сприятимуть впровадженню в галузях рослинництва і тваринництва прогресивних технологій, підвищенню продуктивності праці. Розкрито та обґрунтовано важливість формування матеріально-технічної бази аграрного підприємства у практичному значенні.

Ключові слова: *матеріально-технічна база, основні засоби, інноваційно-інвестиційний розвиток, відтворення, модернізація.*

Постановка проблеми

Розвиток аграрного ринку в Україні неможливий без впровадження передових технологій, які передбачають використання сучасної сільськогосподарської техніки. Наразі, в країні склалася критична ситуація з технічним забезпеченням агропромислового комплексу. Морально і фізично зношена технічна база агропромислового виробництва є основною перешкодою його переходу на інноваційно-інвестиційну модель розвитку. За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, мінімальне щорічне оновлення машинно-тракторного парку до технологічної потреби оцінюється у 35 млрд грн, у тому числі близько 40 тис. тракторів (15 млрд. грн) та майже 7 тис. зернозбиральних комбайнів (10,5 млрд грн) [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичною та методологічною основою дослідження інноваційно-інвестиційного розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств є основні положення, викладені у роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців, зокрема: В. Г. Андрійчук [1], І. А. Бланк [2], Я. К. Білоусько [11], М. Блауг [3], М. І. Герун [10], О. В. Захарчук [8, 9], Г. М. Поливанов [4], І. І. Лукінов [1], М. М. Могилова [7,8], Г. М. Підлісецький [10,12], А. П. Покинйчереда [5], П. Т. Саблук [6] та інших. Проте в Україні залишається нерозв'язаною проблема техніко-технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва з низки суб'єктивних і об'єктивних причин, які потребують виявлення й пошуку шляхів їх усунення.

Мета, завдання та методика дослідження

Мета статті – аналіз основних існуючих тенденцій інноваційно-інвестиційного оснащення матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Об'єктом дослідження є процеси інноваційно-інвестиційного розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Для реалізації поставлених завдань використовувалися такі методи й прийоми: діалектичний, абстрактно-логічний, системного аналізу та порівняння.

Результати дослідження

За твердженням В. Г. Андрійчука, накопичення основного капіталу має забезпечувати приріст валового внутрішнього продукту (ВВП). У світовій економіці класичним вважається співвідношення, за якого кожен відсоток накопичення основного капіталу забезпечує 0,5 % приросту ВВП [1, с. 286]. Такі тенденції рельєфно вражені загальними тенденціями приросту валового внутрішнього продукту при приросту валових інвестицій у розвинутих країнах світу. Аналогічні залежності зростання економіки на основі активізації інвестиційних процесів спостерігаються в усіх розвинутих країнах світу.

В наукових працях Івана Іларіоновича Лукінова багато уваги приділялося забезпеченню планованих темпів відтворення у сільському господарстві, яке пов'язане з об'єктивною необхідністю відповідного приросту основних і оборотних засобів, формування потужнішої та якісно досконалої матеріально-технічної бази. Якщо проаналізувати наукові праці Івана Іларіоновича, які були опрацьовані ним ще півстоліття тому, можна відмітити його далекоглядність щодо створення потужної високомодернізованої матеріально-технічної бази для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Великий вчений вже тоді відмічав, що „всмірне прискорення науково-технічного прогресу, створення сталих економічних умов ведення господарства особливо яскраво виявляється у політиці стимулювання росту доходів і нагромаджень, значного збільшення інвестицій і поліпшення матеріально-технічного постачання радгоспів і колгоспів”.

А це, на його думку, можливо забезпечити лише „зростаючим обсягом капітальних вкладень, який, у свою чергу, сприяє супроводженню прискорення введення в експлуатацію нових і реконструйованих основних фондів, зміною їх структури і якісного складу з неминучим залученням у господарський оборот дедалі більшої величини поточних затрат. Без економічно обґрунтованого співвідношення основних і оборотних фондів немислиме досягнення високого ефекту від сукупних вкладень” [1, с. 496].

Професор Підлісецький Г. М. відмічав, що „на сучасному етапі розвитку суспільства сільськогосподарське виробництво не може ефективно працювати без розвинутої матеріально-технічної бази, спроможної забезпечити відповідний технологічний рівень. За будь-якої форми власності важливим фактором раціонального господарювання, відносин власності, приватизації майна є визначення відповідної вартості засобів виробництва. Вартість засобів виробництва, яка не відповідає сучасному рівню цін, зумовлює зниження ціни виробництва, хибну уяву про прибутковість, ускладнює процеси відтворення матеріально-технічної бази” [10, с. 5].

Питання реформування матеріально-технічної бази на національному, регіональному та господарському рівнях, економічної ефективності

використання її елементів досліджували І. А. Бланк, М. Блауг, П. Т. Саблук, Г. М. Підлісецький, Я. К. Білоусько та інші. [2, 3, 6, 10, 11].

Проблеми матеріально-технічного забезпечення та використання матеріально-технічних ресурсів сільського господарства України, визначення нормативної потреби основних засобів на виробництво сільськогосподарської продукції, коригування вартісних параметрів нормативної потреби в основних виробничих засобах опрацьовують, О. В. Захарчук, М. І. Герун, М. М. Могилова та О. В. Вишневецька [7, 8, 10].

Одним з чинників, що зумовив негативний тренд розвитку сільськогосподарських підприємств, є недостатність інвестицій у його матеріально-технічну базу. По-перше, починаючи з 2013 року об'єм інвестицій в основний капітал галузі у доларовому еквіваленті скорочується, табл. 1. По-друге, скорочення інвестицій відбувається за рахунок коштів бюджету, кредитів банків та коштів іноземних інвесторів.

Таблиця 1. Обсяги капітальних інвестицій у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг за джерелами їх надходження

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	+,- 2015 до 2010 р.	% 2015 до 2010 р.
Усього у фактичних цінах, млрд грн	10,8	16,1	18,6	18,2	18,4	29,3	+18,5	у 2,7 рази
у цінах 2015 р., млрд грн	17,7	24,3	27,5	27,2	24,5	29,3	+11,6	у 1,7 рази
млрд дол	1,4	2,0	2,3	2,3	1,5	1,3	-0,1	92,9
у т.ч. за рахунок, у %								
коштів бюджету	1,9	1,2	0,5	0,5	0,0	0,5	-1,4	26,3
власних коштів підприємств та організацій (з амортизацією)	80,6	78,9	83,3	84,1	88,6	88,2	+7,6	109,4
кредитів банків та інших позик	11,1	14,3	12,4	13,2	10,9	10,5	-0,6	94,6
коштів іноземних інвесторів	0,9	0,6	0,0	0,0	0,5	0,5	-0,4	55,6
інші джерела фінансування	5,6	5,0	3,8	2,2	0,0	0,5	-5,1	8,9

Джерело: Розраховано за даними статистичних збірників «Статистичний щорічник України» і «Сільське господарство України» та власні розрахунки.

Дослідження також показує, що в аграрному секторі існують значні проблеми, які утворюють фінансова нестабільність, відсутність законодавчих гарантій та несвоєчасне субсидування, низький рівень управління. Проблеми галузевого характеру в аграрному секторі відбуваються через низький рівень рентабельності, декапіталізації, істотній моральній і фізичній зношеності техніки і технології (машини, обладнання, споруди тощо.). Статистичний аналіз як доказова база свідчить про необхідність розвитку технологічної модернізації аграрного сектора як фактора забезпеченості продовольчої безпеки та незалежності, а також благоустрою та розвитку сільськогосподарських підприємств аграрного сектора.

Фінансова та економічна криза 2008 і 2014 років, а також вкрай несприятливі макроекономічні умови останніх років негативно позначилися на інвестиційному кліматі в сільському господарстві та його динаміці, хоча у гривневому еквіваленті у поточних та цінах 2015 року порівняно з 2010 роком відмічається ріст відповідно у 2,7 та 1,7 раза.

Невідповідність параметрів відтворювальних процесів потребам кількісного нарощування та якісного оновлення основних засобів сільського господарства рельєфно простежується на фоні показників відтворення в цілому по економіці. Такі тенденції обумовлені недостатніми капітальними вкладеннями в аграрну сферу, що характеризує нееквівалентне співвідношення частки сільського господарства у валовій доданій вартості країни і в інвестиціях у основний капітал. Якщо в 1981–1990 рр. спостерігається перевищення питомої ваги інвестицій в основний капітал сільського господарства в загальних обсягах інвестицій в основний капітал національної економіки над часткою галузі у валовій доданій вартості, то з 1996 р. – зворотні співвідношення. Обвал капіталовкладень у сільське господарство з 1996 р. призвів до зменшення рівня фондооснащеності аграрного виробництва, і відповідно до зменшення частки валової доданої вартості галузі. Певне покращення ситуації, для якої характерне відносна пропорційність вищезазначених показників, відбувається з 2006 р. У період 2010–2015 рр. співвідношення частки галузевих капітальних інвестицій до частки валової доданої вартості сільського господарства становить 1 : 1,4 (табл. 2).

У значній мірі негативні тенденції відтворення основних засобів сільського господарства обумовлені диспаритетом цін на сільськогосподарську продукцію та засоби виробництва. За останні 20 років накопичене перевищення зростання цін на сільськогосподарську техніку над зростанням цін на галузеву продукцію становило 10 % щорічно. Щодо транспортних засобів відмічається позитивна тенденція їх поступового «відносного» здешевлення. Суттєве «відносне» здорожчання вартості будівельно-монтажних робіт в аграрному секторі призвело до акумульованого диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію відповідно до даних робіт в 3,2 раза.

Таблиця 2. Питома вага сільського господарства у валовій доданій вартості та капітальних інвестиціях національної економіки України в 2010–2015 рр.

Рік	Питома вага сільського господарства у національній економіці, %		Співвідношення частки сільського господарства у валовій доданій вартості до частки у капітальних інвестиціях
	у валовій доданій вартості	у капітальних інвестиціях	
2010	8,4	6,1	1,37
2011	8,8	6,6	1,44
2012	8,6	6,6	1,36
2013	8,7	7,1	1,39
2014	11,7	8,6	1,38
2015	14,2	10,7	1,33

Джерело: Розраховано за даними статистичних збірників «Статистичний щорічник України» та власні розрахунки.

Виходячи з потреби в основних засобах і реального фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників, без достатньої державної підтримки неможливе необхідне нарощування та оновлення галузевих основних засобів. З 2007 р. державна підтримка стала потужним стимулятором оновлення машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств України. Чітко окреслена тенденція зростання загальної закупівлі вітчизняної сільськогосподарської техніки в Україні, на яку поширюється дія державних програм, за збільшенні обсягів бюджетного фінансування придбання машин та обладнання для АПК. Суттєве скорочення фінансування програм державної підтримки техніко-технологічного переоснащення в сільському господарстві призвело до зменшення вартісних обсягів та питомої ваги закупівлі аграріями галузевих технічних засобів вітчизняного виробництва. Разом з тим, не має чітко вираженого характеру зв'язку між ціновими змінами в галузі тваринництва і введенням в дію тваринницьких приміщень та придбанням галузевого обладнання. У зв'язку з цим, наразі формування сучасної матеріально-технічної бази тваринництва неможливе без ефективної державної інвестиційної політики.

При певному розвитку лізингу технічних засобів, хоча і недостатньому, залишається нерозвиненим ринок агролізингу худоби, з метою формування продуктивного стада. Будівництво тваринницьких приміщень потребує суттєвих капіталовкладень, які можна забезпечити шляхом кредитування за прийнятними відсотками. На жаль, через низький рівень ліквідності і платоспроможності багатьох агровиробників, в основному середніх і малих форм господарювання, кредити для них залишаються недоступними.

Збільшення оснащення сільського господарства основними виробничими засобами до економічно обґрунтованого рівня, удосконалення їх видового складу і структури дозволять обновляти і модернізувати матеріально-технічну базу

сільськогосподарських підприємств із врахуванням досягнень науково-технічного прогресу, прискорити вирішення важливих завдань з дальшої інтенсифікації виробництва, сприятимуть впровадженню в галузях рослинництва і тваринництва прогресивних технологій, підвищенню продуктивності праці.

До того ж, слід звернути увагу на окремі недоліки, що обмежують науковий аналіз забезпеченості виробництва основними засобами та ефективність їх використання. Це, зокрема, відсутність статистичної інформації щодо наявності в сільськогосподарських підприємствах основних засобів всього та їх окремих видів. Облікова вартість основних засобів та довгострокових біологічних активів сільськогосподарських підприємств, майна пайовиків не відповідає їх реальним значенням, що приводить до викривлення показників економічної ефективності виробництва.

Погіршення матеріально-технічного оснащення вітчизняного аграрного виробництва зумовлено комплексом причин. Зокрема, це зниження платоспроможності сільськогосподарських підприємств, повна руйнація системи матеріально-технічного забезпечення і технічного сервісу, тривала відсутність науково обґрунтованої державної технічної політики відтворення матеріально-технічної бази аграрного виробництва.

Протягом останніх років держава постійно розробляє окремі заходи та програми, спрямовані на покращення технічного забезпечення села. Так, наприклад, постановою Кабінету міністрів №785 від 30.05.2007 року було затверджено Державну цільову програму реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 року. Нею, зокрема, передбачалося, що вітчизняне сільськогосподарське машинобудування повинне спрямовуватися на підвищення конкурентоспроможності техніки шляхом створення спільних підприємств, з метою виробництва новітніх зразків сільськогосподарської техніки з використанням технологій та окремих комплектувальних виробів іноземного виробництва, фінансової підтримки виконання програм інноваційного розвитку. Адже, інтеграція аграрного сектора України у світовий економічний простір потребує переходу його системи інженерно-технічного забезпечення на міжнародні стандарти, налагодження зв'язків з іноземними науковими центрами та провідними світовими виробниками сільськогосподарської техніки.

У зв'язку із закінченням дії «Державної цільової програми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 року» та неповного вирішення нею поставлених завдань, необхідно прийняти нову, яка б діяла до 2020 року, із внесенням змін відповідно до сучасного стану розвитку сільського господарства України та вимог до впровадження нових, ефективних технологій виробництва аграрної продукції.

Що стосується вітчизняних сільськогосподарських машинобудівних товаровиробників, то у більшості вони, на жаль, не витримали випробування кризою. Якщо в Росії та Білорусі влада зважилася на протекціоністські заходи, з метою підтримки національних виробників, то український ринок був цілком відданий імпорту. А вітчизняна продукція виявилася абсолютно

неконкурентоспроможною. Хоча, посильна допомога українським аграріям здійснювалася через ДПАТ «НАК „Украгрозлізинг”», але частка цієї компанії на вітчизняному ринку фінансових послуг ніколи не перевищувала 2–4 % внаслідок недостатнього державного фінансування.

У Бюджетному кодексі України встановлено, що у 2017–2021 роках щорічний обсяг коштів Державного бюджету України, які спрямовуються на підтримку сільськогосподарських товаровиробників, становитиме не менше 1 відсотка випуску продукції у сільському господарстві. При цьому, 20 відсотків такої підтримки використовуватиметься сільськогосподарськими товаровиробниками для закупівлі технічних засобів. За бюджетною програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» у 2017 р. передбачено 550 млн грн на технічне переоснащення АПК, підвищення купівельної спроможності сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення складної сільськогосподарської техніки, компенсації кредитних ставок банків, залучених на придбання технічних засобів. Кабінет Міністрів розробив та реалізує низку програм компенсації придбання української сільськогосподарської техніки та підтримки сільськогосподарського виробництва України, щоб суттєво збільшити питому вагу вітчизняної техніки на українському ринку.

Серед основних проблем слід виділити:

- техніко-технологічне відставання сільськогосподарських товаровиробників для здійснення модернізації та переходу до інноваційного розвитку;
- моральний і фізичний знос технологічного обладнання, брак виробничих потужностей;
- вузька спеціалізація більшості сільськогосподарських товаровиробників, яка призводить до нестійкого фінансового становища;
- обмежений доступ сільськогосподарських товаровиробників до ринку в умовах недосконалості його інфраструктури, зростаючої монополізації торгових мереж, слабкого розвитку кооперації у сфері виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції;
- низька суспільна оцінка сільськогосподарської праці;
- недостатнє ресурсне забезпечення на всіх рівнях фінансування.

Вважаємо, що перспективний розвиток сільськогосподарських підприємств, пов'язаний з вирішенням низки таких проблем системного характеру: незадовільна забезпеченість організації техніки; значний знос діючого парку сільськогосподарських машин; високі ціни на нову техніку; відсутність обігових коштів для авансування виробників сільськогосподарської продукції; недовантаження потужностей сировинної та переробної баз; низький рівень розвитку підприємств, що виробляють кінцеву продукцію з сільськогосподарської сировини тощо.

Для кількісного і якісного зростання матеріально-технічного забезпечення до рівня технологічної потреби, спроможного забезпечити своєчасне і якісне виконання повного циклу сільськогосподарських робіт за сучасними високими та безпечними технологіями необхідно розробити і впровадити наступні заходи:

- провести структурну перебудову вітчизняного сільськогосподарського машинобудування шляхом кооперування, утворення промислово-фінансових груп;
- придбати за кордоном ліцензії та виробляти за ними сільськогосподарську техніку, вузли і комплектуючі до неї, в тому числі міні-техніку;
- забезпечити умови для створення спільних підприємств з виробництва сільськогосподарської техніки;
- здійснити інноваційний провайдинг сучасної конкурентоспроможної сільськогосподарської техніки шляхом розробки і реалізації конкретних бізнес-проектів, які повинні передбачати проектування новітньої техніки з наступним виготовленням дослідного зразка, його випробування, сертифікації та освоєння серійним виробництвом;
- удосконалити існуючі та розробити нові нормативно-правові акти щодо державної підтримки техніко-технологічної модернізації аграрного виробництва та пріоритетів розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування;
- провести моніторинг кон'юнктури ринку вітчизняної та іноземної сільськогосподарської техніки, перспективних технологій, новітніх технічних засобів, в тому числі міні-техніки, обладнання та встановлення вимог до техніки;
- переорієнтувати адресність державної інвестиційної підтримки сільського господарства на користь сільськогосподарських виробників середніх та малих форм господарювання, включаючи домогосподарства населення;
- сприяти розширенню мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів спільного використання сільськогосподарської техніки.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств практично не можливе без введення інновацій та інвестицій у матеріально-технічну базу. Позитивного результату можна досягнути шляхом впровадження нових технологій виробництва, оптимізації машинно-тракторного парку, раціонального використання земельних ресурсів та обробітку ґрунту, ефективного розміщення посівів та дотримання сівозмін, введення нових, більш продуктивних, сортів та гібридів у залежності від зональності, застосування екологічнобезпечних та ресурсозберігаючих технологій. Модернізація матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств передбачає проведення організаційно-економічних заходів, спрямованих на наступне: формування вертикально інтегрованих структур з різним ступенем технологічної пов'язаності у формі агрофірм, агрохолдингів, об'єднань, асоціацій, спілок, корпорацій; вибір моделей і механізмів взаємодії колективних підприємств та селянських (фермерських) господарств з особистими підсобними господарствами з надання різного роду послуг, закупівель виробленої продукції на контрактній взаємовигідній основі; пріоритетний розвиток міжгосподарської кооперації в галузі виробництва, переробки, постачання і збуту, яка більшою мірою задовольняє економічні інтереси сільських товаровиробників.

Таким чином, інноваційно-інвестиційний напрям та оптимізація комплексу виробництва, адаптація його до сучасних тенденцій розвитку ринку агропродукції

дозволить збільшити показники економічної ефективності та прибутковості підприємств аграрної сфери.

Зважаючи на вищезазначене, у подальшому постає нагальна потреба у комплексній науковій оцінці тенденцій і параметрів техніко-технологічного оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств на основі інноваційно-інвестиційного розвитку.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 512 с.
3. Блауг М. 100 великих экономистов до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past / М. Блауг. – СПб. : Экономикс, 2008. – 352 с.
4. Кольванов Г. Н. Эффективность использования производственных фондов в сельском хозяйстве / Г. Н. Кольванов. – М. : Колос, 1980. – 144 с.
5. Покинъчереда А. П. Экономико-статистическое изучение производственных фондов колхозов и совхозов / А. П. Покинъчереда. – М. : Статистика, 1972. – 151 с.
6. Саблук П. Т. Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва : монографія / П. Т. Саблук. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2014. – 356 с.
7. Могилова М. М. Оптимізація методів та норм амортизації основних засобів сільського господарства / М. М. Могилова // Економічний аналіз. – 2015. – Вип. 19, т. 3. – С. 55–62.
8. Матеріально-технічне забезпечення сільського господарства України : посібник / [Ю. О. Лупенко, О. В. Захарчук, О. В. Вишневецька та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка, О. В. Захарчука. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – 144 с.
9. Захарчук О. В. Проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України / О. В. Захарчук // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 92–99.
10. Методичні рекомендації з експертної оцінки майна в підприємствах АПК / [Г. М. Підлісецький, М. І. Герун, М. М. Могилова та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ УААН, 2005. – 220 с.
11. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні / [Я. К. Білоусько, В. І. Бойко, Я. С. Гуков та ін.]. – К. : ДОД ІАЕ, 2003. – С. 25.
12. Основні виробничі фонди сільського господарства: ефективність, оновлення, оцінка / [Г. М. Підлісецький, П. М. Гарасим, М. І. Герун та ін.] ; за ред. Г. М. Підлісецького. – К. : Урожай, 1995. – 192 с.